

Narodnostna identiteta pri slovenskih predadolescentih v Trstu

SUZANA PERTOT

POVZETEK

V uvodnem teoretskem delu so kratko pojasnjeni temeljni teoretski pojmi in konceptije v zvezi z razvojem narodnostne identitete. Obravnavana so nato vprašanja, ki zadevajo razvoj narodnostne identitete pri učencih slovenskih šol v Italiji. V ta okvir je postavljen ožji raziskovalni problem: ugotoviti jezikovne navade, narodnostno identifikacijo in občutja geografske pripadnosti slovenskih predadolescentov v Trstu. Vzorec 253 učencev je izpolnil socio-demografski vprašalnik, lestvice semantičnega diferenziala in dva projektivna testa, ki so bili obdelani z več statističnimi postopki. Med najpomembnejše rezultate sodijo ugotovitve o pomenu jezikovnega koda in jezikovnih navad ter značilnosti narodnostne samopodobe. Le-ta kaže poudarjen samoobrambni značaj: pripadniki skupine tržaških Slovencev se distancirajo tako od italijanske etnične skupine kakor od lastne matične skupnosti. Navaja se nekaj hipotez o vzrokih za tako samopodobo.

SUMMARY

NATIONAL IDENTITY OF SLOVENE PRE-ADOLESCENTS IN TRIESTE

The introductory, theoretical part, briefly explains the basic theories and concepts of the shaping of a national identity. Questions concerning the shaping of a national identity in pupils attending Slovene schools in Italy are then discussed. Within this framework is placed a specific research task: to discover the linguistic habits, national identity, and feeling for geographic affiliation of Slovene pre-adolescents in Trieste. A sample of 253 pupils filled out a socio-demographic questionnaire, semantic differential scales, and two project tests, which were then processed by several statistical methods. Among the most important results are findings about the linguistic code, linguistic habits and national selfimage. This selfimage shows a pronounced defensive character: individuals in this group are alienated both from the Italian ethnic community and from their own national community. The article puts forward some hypothesis about the reasons for such a self image.

1. O OSEBNI IN ETNIČNI IDENTITETI

Pojem osebne identitete posamezniku pomeni, da se zaveda svoje osebe kot entitete in da vključuje: 1) občutek bivanja v času; posameznik kljub nenehnim telesnim spremembam in prilagajanju okolju čuti svojo kontinuiteto in se je sposoben spominjati preteklosti, ovrednotiti sedanost, si sebe predstavljati v prihodnosti; 2) občutek celovitosti; kljub minevanju in spreminjanju se posameznik doživlja kot enoten in poseben; 3) občutek identičnosti; kljub spreminjanju se posameznik čuti ves čas isti in se kot tak tudi prepozna. Občutek identitete kot zavedanja samega sebe se oblikuje v ločevanju med subjektom in objektom. Otrok začne pojmovati samega sebe, ko že razlikuje med samim seboj oz. lastnim telesom in okoljem in ko občuti, da je v primerjavi z zunanjim svetom natančno določen. Posameznik torej preverja svojo entiteto, celovitost in identičnost s primerjanjem z okoljem in soljudmi.

Pojem identitete se na individualni ravni navezuje na sistem predstav posameznika o celem nizu njegovih značilnosti: telesnih, psihičnih, kulturnih, moralnih, etičnih itd., a tudi na njihovo vrednotenje in na pomen, ki jim ga le-ta pripisuje. Na podlagi teh značilnosti posameznik sebe določa, se predstavlja, se prepozna, se vrednoti in obenem pričakuje, da ga bodo drugi na osnovi tega določali, predstavljali, prepoznavali, vrednotili ipd.

Občutek lastne identitete torej predpostavlja, da jo prepoznavajo tudi druge osebe. Oblikovanje identitete je zato tesno povezano s kontekstom drugih oseb, torej tudi z danim družbenim okoljem, v katerem posameznik živi. Zato velja, da vplivajo na psihični proces oblikovanja identitete, poleg bioloških in psihosomatskih dejavnikov subjekta, tudi družbeni dejavniki. Ti od družine in okolja primarne socializacije segajo v druga okolja, kjer prihaja do sekundarne socializacije. Predstave, ki jih ima o sebi posameznik kot pripadnik določenih sredin oz. družbenih skupin, postanejo del pojma t.i. družbene identitete. Med strogo osebnimi in družbenimi značilnostmi identitete ni natančno definirane meje.

V ta okvir se postavlja vprašanje razmerja med etnično in osebnostno identiteto. Teoretičnih pristopov k problemu je več (po Dashefskyju, 1975). Čeprav vsak daje prednost različnim vidikom, lahko v glavnem opredelimo kot osnovni dve izhodišči: tisto, po kateri etnična identiteta izhaja izključno iz družbeno-kulturnega konteksta, in tisto, ki poudarja predvsem čustveno v etnični identiteti, pa čeprav ne zanika družbene narave pojava. Znotraj teh teoretičnih usmeritev je mogoče etnično identiteto opredeliti kot tip družbene identitete, ko posameznik prevzema določene vloge znotraj in zunaj skupine, a tudi kot strogo individualno razsežnost, ki je sicer lastna vsej skupnosti.

De Vos in Romanucci-Ross (1975) opredeljujeta etnično identiteto kot pripadnost neki skupini, katere članom so skupne rasne, teritorialne, gospodarske, verske, kulturne, estetske in jezikovne značilnosti. V tem smislu je etnična identiteta oblika družbene identitete, čeprav je v bistvu subjektivna, v kolikor jo posameznik na individualni ravni doživlja kot čustvo, ki ima skupni izvor in isto kulturno dediščino pripadnikov referenčne skupine. Poleg skupnih korenin predstavlja etnična identiteta tako na individualni kot na kolektivni ravni tudi prevzem določenih vedenjskih pravil in vlog znotraj skupine in zunaj nje. Na individualni in skupinski ravni je etnična identiteta izraz pozitivnega samovrednotenja sebe kot posameznika in skupine, ven-

dar vsebuje tudi negativen potencial, ki se na ravni posameznika ali skupine sprevrže v obrambni mehanizem histeričnega ali paranoidega tipa.

Proces oblikovanja narodnostne identitete, pojmovane kot narodni in družbeni značaj, ter vpliv, ki ga ima nanj vzgoja, pa opisujejo tisti avtorji, ki se sklicujejo na spoznanja psihoanalize in ki obravnavajo osebnostne modele, skupne članom določene družbe.

Kardiner (1939) opredeljuje z izrazom "struktura osnovne osebnosti" to, kar je znano kot "narodni značaj". Avtor izhaja iz predpostavke, da bodo posamezniki (če je res, da prve izkušnje trajneje vplivajo na posameznika), ki so v otroštvu doživeli podobne pomembne izkušnje, težili k oblikovanju podobnih osebnosti. Način, kako družina skrbi za otroka in kako ga vzgaja, izraža kulturne modele določene družbe. Čeprav niso vsi otroci v isti družbi deležni popolnoma enake vzgoje, vendarle obstaja neka podobnost v vzgojnih prijemih. Iz teh izhajajo podobne izkušnje med otroki in kasnejša podobnost veliko elementov njihove osebnosti. V neki družbi so si torej posamezniki podobni prav v strukturi osnovne osebnosti, ki jo avtor opredeljuje kot matrico, na osnovi katere se razvija značaj posameznika. Glede na značilnosti materine nege in neposrednih, kulturno opredeljenih medosebnih izkušenj razvije otrok v podzavesti določeno vrsto projektivnih sistemov. Če posameznik zraste in ostane v istem družbenem okolju, se bodo projektivni sistemi zaradi stalne pozitivne podkrepitve nenehno krepili, saj bodo prevladujoči kulturni modeli, s katerimi se bo posameznik srečeval v vsakdanjem življenju, povsem enaki njegovim osebnim. Poleg nezavednega učenja iz izkušenj, obstajajo za otroka tudi predpisi, ki jih sprejema na zavestni ravni, tj. vse, kar otroku razložimo in kar ga učimo. A tudi to, kar se otrok nauči na zavestni ravni neposredno iz resničnosti, je pod vplivom projektivnih sistemov in se razporeja glede na osnovno matrico.

Fromm (1941) obravnava to področje kot družbeni značaj in ga definira kot "eksistencialno jedro strukture značaja večjega dela članov neke skupine, ki se je razvilo iz osnovnih izkušenj in skupnega načina življenja". Starši otroku posredujejo psihološko ozračje družbe, v kateri živijo, tako z izvajanjem njenih vzgojnih modelov kot tudi že z dejstvom, da so sami predstavniki te družbe. Vloga vzgojnega sistema neke družbe je v tem, da približa otrokov značaj družbenemu. Vzgojni proces ni vzrok družbenega značaja, temveč eden najpomembnejših mehanizmov, ki slednjega oblikujejo.

A.L. Epstein (1978) v svojih etnoloških študijah o nekaterih skupnostih posveča veliko pozornost čustveni dimenziji etnične identitete. Deloma prevzema Eriksonovo (1963, 1968) mnenje, in sicer, da tudi etnično okolje in njegove značilnosti vplivajo na pojmovanje samega sebe.

Epstein trdi, da se etnična identiteta izraža skozi proces, ki se prične v zgodnjem otroštvu in ki je tesno povezan z identifikacijami s pripadniki lastne družine, pri tem pa niso pomembni le starši, temveč tudi stari starši. Skozi te identifikacije korenine etnične identitete prodrejo globoko v podzavest in s tem pridobijo tisto emocionalno napetost, ki ostane v posamezniku vse življenje in se prepleta s pojmovanjem samega sebe. Ko se posameznik v medetničnem okolju srečuje s pripadniki različnih skupin, vzbudi heterogenost odnosov občutek negotovosti, ki sproži potrebo po preverjanju lastne identitete in po samopotrditvi. V skupini, ki ji pripada, pa lahko posameznik ponovno vzpostavi občutek varnosti in zaščitenosti. S sorodniki in prijatelji deli iste

vrednote in stališča, kar pripomore, da ponovno vzpostavi pozitiven odnos do samega sebe. Tako postane etnična skupina del individuuma samega.

2. VPRAŠANJA, KI ZADEVAJO RAZVOJ NARODNOSTNE IDENTITETE V OKVIRU ŠOLE S SLOVENSKIM UČNIM JEZIKOM V TRŽAŠKI POKRAJINI - NARAVA PROBLEMA

Slovenci v Italiji se ne štejejo za etnično manjšino ali za jezikovno skupino, temveč za narodnostno skupnost. Pri tem "... bi mogli za tipične narodne manjšine ali narodnostne skupnosti, narodnosti opredeliti le tiste dele narodov, ki kot posebne skupnosti in zaradi posebnih okoliščin zgodovinskega razvoja žive zunaj meja svoje narodne države na pretežno strnjemem ozemlju". (Petrič, cit. po Sedmaku, Susiču 1983, 19).

Slovenska narodnostna skupnost v Italiji ima državne šole s slovenskim učnim jezikom. Poučevanje, ki temelji na enakih učnih načrtih kot v italijanskih šolah, poteka v slovenskem jeziku. Poleg predmetov, ki veljajo na celotnem italijanskem prostoru, je predvideno poučevanje slovenskega jezika. V programe zgodovine in zemljepisa so vključene še specifične učne enote. V šolah lahko uporabljajo knjige, ki so prirejene posebej zanje, iz italijanščine prevedene učbenike ali učbenike, ki jih uporabljajo v Sloveniji. Iz različnih razlogov pogosto nobena od teh možnosti ne predstavlja optimalne rešitve.

Številne raziskave s tega področja (Ivašič, 1989/b) so v pretežni meri plod diplomskih del, ki upoštevajo jezikovne navade šoloobveznih otrok. Iz teh študij je videti, da učenci boljše poznajo slovenščino kot italijanščino in da je uporaba enega ali obeh jezikov povezana z narodnostjo staršev in s pogovornim jezikom doma. Otroci se družbenih norm, obnašanja, ocen in mesta, ki ga zavzemata oba jezika v družbi, navzamejo že v obdobju v vrtec.

Po mnenju Slovencev v Italiji ima učenje materinega jezika in učenje v materinem jeziku prvobitni pomen za ohranitev in razvijanje njihove skupnosti. Z narodnostnega vidika je pričakovati, da bo šola obenem s slovenskim jezikom posredovala tudi vsebino narodne kulture. Za širjenje slovenske narodnostne zavesti znotraj šol prevladuje mnenje, da bi šola morala tako posredovati poznavanje zgodovine manjšine in matične dežele, kakor tudi biti v nenehnem stiku s kulturnim, družbenim in gospodarskim življenjem svoje skupnosti in v stalni povezavi z matično deželo. Zato Slovenci v Italiji od nekdanj zahtevajo pravno-upravno avtonomijo slovenske šole. Ker ni zadovoljive rešitve v tem smislu, poudarjajo pomen kakovosti pouka in šolskih dejavnosti na različnih ravneh.

V zadnjih letih se v slovenskih obveznih šolah pojavljata dva problema. Po eni strani se število vpisanih v prvi razred osnovnih šol zmanjšuje, kar pa pripisujejo splošnemu demografskemu padcu, ki je zajel tudi italijanske šole, po drugi strani pa je čedalje več učencev iz narodnostno mešanih ali celo italijanskih družin. (Ker ni namreč nikakršnih normativov, ki bi določali stopnjo poznavanja slovenskega jezika za vpis otrok v slovenski vrtec ali šolo, jezikovni vidik ni omejevalni faktor.) Taka sprememba šolske populacije je pozitiven znak vitalnosti slovenskih šol, vendar predstavlja resen pedagoško-didaktični, a tudi narodnostni problem.

Pričujoča raziskava je postavljena prav v ta okvir.

3. OPIS RAZISKAVE

Raziskava ne sloni na eksplicitni teoriji o narodnostni identitete ti in torej tudi ne na vnaprej postavljenih hipotezah. Zaseduje pa sledeče cilje:

1. osvetliti jezikovne navade učencev slovenske nižje srednje šole (6., 7. in 8. razred osemletke v Sloveniji) v družinskem in šolskem okolju ter v njihovem prostem času;

2. ugotoviti tiste jezikovne situacije, v katerih prihaja do največje polarizacije: MJ (materin jezik) - DJ (drugi jezik);

3. določiti vsebino, ki jo učenci pripisujejo sledečim pojmom:

a) mati, oče, jaz, tržaški Slovenci, Slovenci iz Slovenije, tržaški Italijani, Italijani iz drugih krajev Italije;

b) dom, Trst, Italija, Slovenija, Kras;

4. ugotoviti, katere od teh pojmov učenci združujejo in kakšne so razlike, ki jim jih pripisujejo;

5. oceniti narodnostno identifikacijo in občutek geografske pripadnosti subjektov: ugotoviti, če starost, spol, kraj bivanja in narodnost staršev vplivajo na jezikovno obnašanje, oceniti pojme iz točke 3. in ugotoviti doživljanje narodnostne pripadnosti.

Instrumenti raziskave so bili vprašalnik, semantični diferencial (v nadaljnjem tekstu SD) in dva semiprojektivna testa, pripravljena za to priložnost.

Vprašalnik sestavlja 41 vprašanj. Izbor vprašanj je pripravljen tako, da iz odgovorov dobimo družbeno-demografske podatke in podatke, ki se nanašajo na jezikovno obnašanje v družinskem in šolskem okolju in v prostem času.

S pomočjo SD pa naj bi subjekti ocenili pojme, o katerih je govor v točki 3.

Semantični diferencial je tehnika, s katero po Osgoodu in sodelavcih (1957) določamo implicitni pomen pojmov, tj. pomen pojmov določimo s pomočjo asociacij, ki se pojavljajo ob besedi. Po Osgoodu sem v tej raziskavi poiskala take dvopolne pridevnike, ki bi se navezovali na tri kategorije (faktorje): 1-vrednotenje, 2- aktivnost, 3-moč. Za vsakega izmed faktorjev sem izbrala osem parov dvopolnih pridevnikov. Med poloma pridevnikov je petstopenjska bipolarna lestvica soglašanja. Vsak pojem ocenjujejo subjekti z zaporedjem 24 dvopolnih lestvic (pridevnikov). Seznam lestvic je razviden iz priložene tabele o rezultatih SD.

Projektivna testa sta zasnovana na tehniki prostorskega lociranja pojmov oz. objektov (Pečjak, 1971), v tem primeru gre lociranje istih pojmov kot pri SD, z izjemo pojmov Mama in Oče.

Na belem listu formata A4 je sredi kvadrata s stranico 19 cm vrtan krog s premerom 4 cm. V prvem testu je znotraj kroga napisana beseda JAZ. Anketiranec mora kamorkoli na list prilepiti 4 okrogle samolepilne nalepke s premerom 3 cm, ki so pripete ob rob lista. Na nalepkah so izpisani sledeči pojmi: tržaški Slovenci, Slovenci iz Slovenije, tržaški Italijani, Italijani iz drugih krajev Italije. Oddaljenost nalepk od sredine je merilo identifikacije subjektov z zgornjimi pojmi. Z drugim testom skušamo določiti občutek geografske pripadnosti. V krog sredi lista je vpisana beseda DOM. Subjekt pa mora porazdeliti nalepke s pojmi: Italija, Trst, Slovenija, Kras.

Vprašalnik, SD in projektivni testi so zbrani v snopič.

Celotna raziskava je bila izvedena v šolskem letu 1987/88 na vzorcu 253 učencev vseh sedmih nižjih srednjih šol na Tržaškem, ki so takrat šteje 759 učencev. Vzorec

predstavlja populacijo po starosti (razredu), spolu, kraju bivanja (mesto : Kras) in narodnosti staršev (slovenski zakon : mešani zakon).

Statistična obdelava podatkov je bila izvedena s pomočjo računalniškega programa SPSS in upošteva več različnih statističnih postopkov, med njimi frekvenčne analize, analize variance in multivariantne analize (faktorske analize).

4. REZULTATI

4.1. Družbeno-demografski podatki vzorca

Večina subjektov je rojenih v tržaški pokrajini v letih od 1972 do 1976. Več kot tretjina učencev izhaja iz družin, v katerih so starši različne narodnosti. Razmerje med mešanimi zakoni, v katerih je oče Italijan, in zakoni, kjer je Italijanka mati, je 4 : 1.

Dve tretjini očetov je rojenih v tržaški pokrajini, skoraj 19% pa jih prihaja iz Jugoslavije. Ostali izhajajo iz drugih delov Furlanije-Juljske krajine. Skupina učencev ne pozna rojstnega kraja svojih staršev. Od 45 v Jugoslaviji rojenih očetov, jih je 18 italijanske narodnosti, torej gre v 40% za istrske begunce.

61.2% mater je rojenih v Trstu, več kot 35% pa jih izhaja iz Jugoslavije. Druge izhajajo iz drugih delov dežele Furlanije-Juljske krajine ali od drugod. Nekateri otroci niso znali odgovoriti. Med materami, rojenimi v Jugoslaviji, je 8 Istrank italijanske narodnosti.

Šolska izobrazba mater je v primerjavi z izobrazbo očetov malenkost višja vse do srednjih šol. Med očeti pa je več diplomirancev.

Očetje so večinoma zaposleni v obrtništvu, v prevozništvu, v trgovini, v storitvenih dejavnostih in v javni upravi. Kar pa zadeva poklicno usposobljenost, je večina staršev delavcev, sledijo uradniki in tehniki in samostojni delavci. Frekvence med Krasom in mestom se bistveno ne razlikujejo.

Matere so večinoma zaposlene v storitvenih dejavnostih, v šoli in trgovini. V 97 primerih ni razvidno, da bi bile zaposlene. V večini primerov so uslužbenke in tehniki, sledijo delavke, samostojne delavke (kategorija zajema vse vrste samostojnega dela), tri so vodilne delavke. Preskus s chi-kvadratom ne nakazuje pomembnih razlik med mestom in Krasom.

4.2. Jezikovne navade

4.2.1. Aktivna uporaba jezika v družini

Na osnovi kombinacij spremenljivk o jezikovnem vedenju otrok v družini sem ustvarila spremenljivko "pogovorni jezik doma", iz katere je razvidno, da 51.8% otrok uporablja doma izključno slovenščino, 4% izključno italijanščino in 44.3% tako slovenščino kot italijanščino. Ko je govor o slovenščini, mislim tako na standardni jezik, kot na narečje. Isto velja tudi za italijanščino. Jezikovnih inačic nisem upoštevala, ker sem kar v 80% do 90% primerov in v vseh vsakdanjih situacijah zabeležila dvo- ali večjezičnost.

V nadaljevanju sem novo spremenljivko križala z drugimi. Da bi preverila pomembnost med frekvencami znotraj kategorij, sem uporabila test chi-kvadrata. Križanja so največkrat pomembna.

55.3% mestnih prebivalcev govori doma slovensko in italijansko, 35.1% ima raje slovenščino. Skoraj vsi tisti (9:10), ki se doma sporazumevajo v italijanščini, živijo v mestu.

Na Krasu so odstotki takorekoč obrnjeni. Frekvence se pomembno razlikujejo.

Otroci iz mešanih zakonov uporabljajo doma v 85% primerov italijanščino in slovenščino. V slovenskih družinah se v 77.5% uporablja samo slovenščina. Italijanščina je slabo prisotna. Razlike so pomembne.

69.4% otrok trdi, da se je najprej naučilo slovenščine, 13.5% pa italijanščine. Ostali se imajo za dvojezične od rojstva. Za 92.4% otrok, ki doma govorijo izključno slovensko, je slovenščina MJ. Večina italijansko govorečih pa izbira za svoj MJ italijanščino. Tisti, ki govorijo oba jezika, se v 31.5% primerov izjavljajo za dvojezične od rojstva. Za 21.6% otrok je italijanščina MJ, 46.8% pa izbira za MJ slovenščino. Opažane frekvence se pomembno razlikujejo.

Kar 56.1% otrok trdi, da se lažje izražajo v slovenščini, 18.6% v italijanščini, ostali pa v obeh jezikih. Kdor doma govori slovensko, trdi, da se lažje izraža v slovenščini. Kdor govori italijansko, se raje odloča za italijanščino. Tisti, ki doma občujejo v obeh jezikih, v 41.1% primerov trdijo, da oba jezika enako dobro obvladajo, v 30.4% primerov uporabljajo raje slovenščino, v ostalih 28.6% primerov pa raje italijanščino. Velika večina otrok govori standardni jezik ali narečje, ki ga dobro obvladajo tako v slovenščini kot v italijanščini. Po mnenju otrok je znanje slovenščine pri očetih boljše v družinah, kjer se govori izključno slovensko, manjša se v dvojezičnih družinah, različno pa je v družinah, kjer govorijo samo italijansko. Frekvence se pomembno razlikujejo.

Večina očetov dobro obvlada italijanščino, drugi jo govorijo precej dobro. Vsi pa italijanščino razumejo. Med pogovornim jezikom doma in znanjem italijanščine ni pomembnih razlik med frekvencami.

Očetje, ki doma govorijo slovensko, uporabljajo tudi med svojimi prijatelji pretežno slovenski jezik, kdor doma govori italijansko ali oba jezika, s prijatelji raje govori italijansko. Razlike so pomembne.

Skoraj vse matere aktivno obvladajo slovenščino in italijanščino.

Matere otrok, ki doma govorijo slovensko, med prijatelji najpogosteje uporabljajo isti jezik. Kdor doma govori oba jezika, se nagiba k enakemu obnašanju tudi s prijatelji. Matere učencev, ki doma govorijo samo italijansko, se s prijatelji sporazumevajo tako v italijanščini kot v slovenščini. Frekvence so pomembne.

Nekaj več kot polovica staršev govori med seboj samo slovensko, tretjina samo italijansko, drugi pa se sporazumevajo v obeh jezikih. Med slednjimi govori slovensko 92.3% staršev otrok, ki uporabljajo doma izključno slovenščino, v italijanščini pa se izraža 90% staršev, ki govorijo italijansko v družini. Starši otrok, ki doma uporabljajo oba jezika, govorijo med seboj pretežno italijansko, sledi uporaba obeh jezikov. Slovenščina je še najmanj prisotna. Razlike so pomembne. Skoraj vsi uporabljajo standardni jezik in narečje.

4.2.2. Pasivna uporaba jezika: javna občila

V 45.4% primerov imajo doma družinsko knjižnico z enakim številom knjig v italijanščini in slovenščini, 31.9% jih poseduje več slovenskih knjig, 21.9% pa več italijanskih. Frekvence med pogovornim jezikom doma in jezikovnim kodom, v katerem so izdane knjige, se ne razlikujejo po pomembnosti.

Skoraj vsi otroci imajo svoje knjige. 20.6% jih ima več v italijanščini, 31.6% pa v slovenskem jeziku, 46.6% ima enako število enih in drugih. Le malo je takih, ki nimajo enih ali obojih. Slovensko govoreči otroci imajo več knjig v slovenščini, tisti pa, ki se doma sporazumevajo v italijanščini, imajo, nasprotno, več knjig v italijanščini; otroci, ki komunicirajo v obeh jezikih, se nagibajo k enakemu številu enih in drugih. Frekvence so pomembne.

Enako pomembne so frekvence tudi med pogovornim jezikom doma in časopisi, ki jih berejo starši. Slovenske in italijanske dnevnike bere 64.7% staršev, 22.8% jih bere samo slovenske, med temi jih doma večina govori samo slovensko. Oba starša bereta tednike in revije pretežno v italijanskem jeziku. Starši, ki doma govorijo slovensko, se nagibajo k izbiri slovenskega tiska ali slovenskega in italijanskega. Tisti, ki govorijo doma italijansko in slovensko, kupujejo italijanske in slovenske časopise, ali pa težijo samo k italijanskim. Kdor govori italijansko, bere italijanski tisk in slovenski dnevnik (Primorski dnevnik).

Več kot polovica otrok bere izključno italijanske časopise in revije, skoraj tretjina italijanske in slovenske, 10% pa samo slovenske. Frekvence so razporejene brez pomembne razlike glede na domači pogovorni jezik.

Doma uporabljeni jezikovni kod ne vpliva na izbiro TV postaj. 81% družin gleda namreč italijanske TV postaje, le malokdo sledi sporedom RTV Slovenija in TV Koper. Frekvence ne kažejo pomembnih razlik.

43.4% anketirancev posluša radijske oddaje samo v slovenskem jeziku, 31.8% v italijanskem in slovenskem jeziku, 19.2% zbira italijanske postaje, preostali pa sledijo izmenoma sporedom v slovenščini, italijanščini in programom radia Koper. Tisti, ki doma govorijo slovensko, se nagibajo k programom v pretežno slovenskem jeziku, tisti, ki doma govorijo oba jezika, pa posvečajo enako pozornost postajam v italijanščini in slovenščini.

V raziskavi o asimilacijskih procesih Slovencev v Italiji Sedmak in Susič (cit., VI.) opozarjata, da z vidika slovenske etnične skupnosti obstaja visoka stopnja konkurenčnosti med mediji, s katerimi razpolaga sama manjšina, in mediji večine, posebno na področju informacije in zabave. Avtorja trdita, da se pripadniki manjšine, čeprav bi se lahko posluževali medijev Republike Slovenije, raje odločajo za večinska sredstva javnega obveščanja. To učinkuje omejevalno na slovensko narodnostno identifikacijo. Z narodnostnega vidika bi morala sredstva javnega obveščanja namreč opravljati vlogo nosilca informacije in tudi ustvarjati možnost ohranjanja, krepitve in vzpodbujanja razvoja kulture in jezika lastne narodnostne skupnosti.

Razloge, da adolescenti raje izbirajo sredstva javnega obveščanja v italijanščini, še posebej revije in TV, lahko iščemo tudi v dejstvu, da manjšinski in mediji iz Slovenije ne pokrivajo vseh interesnih področij, ki zapolnjujejo življenje zamejskega mladostnika. Del te stvarnosti je enak kot pri njihovih italijanskih vrstnikih. Vrste področij, ki zadevajo italijansko resničnost in so obdelana v italijanskih revijah za mlade, v ustreznih slovenskih revijah ni v enakem obsegu.

Glede televizije pa je odločilno, da se TV ponudba iz Slovenije ne more meriti z raznoliko italijansko televizijsko ponudbo. Bolj je razširjeno poslušanje radijskih sporedov in branje knjig v slovenščini, ker je na tem področju izbira večja. Iz podatkov je razvidno, da je izbira medija v določenem jezikovnem kodu povezana tudi s pogovornim(a) jezikom(a) doma.

Veliko strokovnjakov meni, da igrajo sredstva javnega obveščanja pomembno vlogo pri utrjevanju že obstoječih stališč, obenem pa trdijo, da je njihov vpliv najmočnejši predvsem pri otroku, saj ta še nima izoblikovanih trdnih nazorov in vrednot. V luči zgornjih ugotovitev lahko zaključimo, da socializacija prek medijev ne prispeva k razvoju občutka pripadnosti slovenski skupnosti.

4.2.3. Verbalno izražanje v šolskem okolju

Šolski uspeh pri slovenščini in italijanščini je podoben splošnemu šolskemu uspehu. Povezave med šolskim uspehom in pogovornim jezikom doma ni.

Ne glede na družinske jezikovne navade v 91,3% primerov komunicirajo otroci s sošolci med poukom v slovenščini. Skoraj vsi otroci, ki doma govorijo slovensko, uporabljajo tudi med odmori in izven šole samo slovenščino. V primeru, da se v družini govori italijansko ali italijansko in slovensko, se raba slovenščine v manj formalnih situacijah, to je med odmori in zunaj šole, zmanjšuje.

V neformalnih situacijah predadolescenti pri izražanju uporabljajo leksikalni in sintaktični splet jezikovnih možnosti, ki je na območju. Osnova za tak splet pa je v tem primeru slovenščina. Gre za pojav, ki ga jezikoslovci imenujejo "pidgin".

Slovenščina se torej v primerjavi z vsemi drugimi okolji, vključno z družinskim, najpogosteje uporablja v šolah, pa ne le med poukom, temveč tudi neformalno. Poleg tega šola vnema zanimanje za slovenski jezik in kulturo, ki presega šolske zidove. Na seznamu jezikov, ki bi jih subjekti želeli poglobiti, slovenščina namreč (87) sledi angleščini (174) in nemščini (89). Na prvo mesto postavljajo slovenščino tako tisti, ki doma govorijo samo ta jezik, kot tudi tisti, ki doma uporabljajo oba jezika. Med kulturami, ki bi jih želeli bolj spoznati, pa postavljajo na prvo mesto slovensko.

V jezikovno-kognitivnem razvoju v slovenskem jeziku naj bi torej šola kot akter socializacije opravljala poglobilno vlogo. V luči dejstva, da je jezik samo eden od simbolov narodnostne identitete, sta Sedmak in Susič (cit., 111) opravila v začetku osem desetih let analizo vsebine učbenikov slovenskih osnovnih šol in ugotovila, da so izrazito slovenski narodnostni simboli v primerjavi z italijanskimi v veliki manjšini. Pred kratkim je do enakih zaključkov prišla tudi Ivašičeva (1989/a), ki je med drugim opozorila na skromno prisotnost simbolov Slovenije in Jugoslavije v osnovnošolskih učbenikih.

4.2.4. Pogovorni jezik v drugih socializacijskih okoljih

Skoraj polovica otrok (47,8%) izjavlja, da živi v jezikovno mešanem okolju, tretjina (30,4%) v strogo slovenskem, ostali pa v skoraj izključno italijanskem okolju. Kdor živi v slovenskem okolju, je bolj nagnjen k uporabi slovenščine, kdor živi v

italijanskem okolju, govori italijansko, tisti pa, ki živijo v narodnostno heterogenem okolju, se doma izražajo v obeh jezikih.

Skoraj polovica otrok komunicira, glede na okoliščine, z neznanci v italijanščini ali slovenščini, 31.8% jih uporablja samo slovenščino, 23.1% samo italijanščino (tab.26). Tudi v tem primeru se subjekti nagibajo k uporabi tistega(ih) koda(ov), ki ga(ju) uporabljajo doma. Frekvence so pomembno različne.

Več kot polovica otrok (58.9%) bi rada našla zaposlitev v jezikovno mešanem okolju. Od ostalih bi polovica raje delala med samimi Slovenci, med temi jih 80.3% govori doma samo slovensko. Nekateri bi raje izbrali italijansko okolje - v pretežni meri gre za tiste, ki doma uporabljajo italijanščino ali oba jezika. Tudi v tem primeru je opaziti pomembne razlike.

Kar 64.5% vprašanih ima prijatelje izključno slovenske narodnosti, 21.4% se jih druži samo z Italijani. Ostali vzdržujejo stike z enim in z drugimi. Sicer pa je narodnost prijateljev povezana z jezikom(a), ki ga(ju) govorijo doma.

Izven šolskega okolja je pogosto komuniciranje v obeh jezikih za 38.9% vprašanih, 16.3% se jih sporazumeva izključno v italijanščini, medtem ko 44.8% subjektov, od katerih jih 3/4 doma govori slovensko, uporablja samo slovenščino.

Večina (208 učencev) je vključenih v različna organizirana društva. V 84.6% primerov so to slovenska društva. Najpogosteje se vključujejo v športne organizacije (62.5%), v zbornice (23.3%), v skavtske organizacije (20.2% - taborniki in skavti), v godbe in drugam (13.7%).

90.1% prebivalcev Krasa je vključenih v slovenske organizacije, medtem ko se v mestu nagiba k vključevanju v slovenska društva 75.3% otrok, v italijanska pa 18.2%. Vključevanje v društva, tako italijanska kot slovenska, se spreminja glede na kraj bivanja.

Več kot 90% tistih, ki govorijo doma slovensko, se vključuje v slovenska društva, tisti, ki govorijo oba jezika, pa sodelujejo v slovenskih krožkih v 77.7% primerov. Frekvence so pomembno različne.

Pri mladostniku igrajo izkušnje, pridobljene v družbi vrstnikov, pomembno vlogo na različnih ravneh: na čustveni, spoznavni in družbeni. Za Fonzijsko in Menesinijsko (1988, 64) so sistemi medsebojnega vpliva znotraj skupine "osnova, na kateri se oblikujejo procesi individualnega razvoja". Interakcija v neformalnih skupinicah vpliva na procese identifikacije in diferenciacije adolescentov. V organiziranih skupinah, kot so taborniki, skavti, ekipe, zbornice, pa vzpodbujajo ponotranjanje družbenih vrednot in norm. S tega zornega kota lahko skupina neorganiziranih ali organiziranih vrstnikov odigra določeno vlogo v procesu narodnostne identifikacije. Vendar pa ni rečeno, da je jezik, v katerem se odvija interakcija, najpomembnejši element, ki opredeljuje tako istovetenje.

V našem primeru namreč izprašani otroci težijo k temu, da bi tudi v izvenšolskem in izvendružinskem okolju vzpostavili svoje družinske jezikovne navade. Tako jezikovno vedenje je lastno tudi njihovim staršem, kot je razvidno iz poglavja o pogovornem jeziku doma.

Tabouret-Keller (1982, 86) trdi (in pri tem citira primer iz monografije neke družine iz Beliza), da je mogoče od generacije do generacije odkrivati ponavljanje enakih družinskih jezikovnih razmer. Navaja tudi, da tako eno- ali dvojezični posamezniki kot tudi skupine potrebujejo enotnost in usklajenost identifikacijskih modelov, čeprav "identifikacija v resnici ne poteka nikoli harmonično, zahteve, na katere se

moramo odzivati, pa so paradokсне, saj naletijo na protislovja tako v družbi, kolektivni psihologiji, kot tudi v intimnem doživljanju vsakega posameznika".

4.3. Rezultati SD

4.3.1. Jaz in družina

Če izhajamo iz analize družine (tab.v prilogi), je mogoče opaziti dve vrsti polarizacije: JAZ proti OČETU in MATERI in JAZ in MATI proti OČETU. Le redko pa se pojavi kombinacija JAZ in OČE na eni strani in MATI na drugi. Iz tega je mogoče sklepati, da obstaja določena mera identifikacije z materjo in diferenciacije z obema staršema. Študije o tem življenjskem obdobju namreč ugotavljajo, da mladostnik išče vzore izven svojega družinskega okolja (gl.Peter, 1968). Kar pa zadeva identifikacijo z materjo, je verjetno v tem primeru odvisna od vloge, ki jo ima mati pri upravljanju družine, kot bo mogoče ugotoviti iz nadaljnjih rezultatov.

Vsi trije faktorji kažejo na pomembne razlike.

Faktorja 1 in 3 ločujeta JAZ od OČETA in MATERE. Obeh staršev, posebno pa matere, otroci ne ocenjujejo posebej visoko, čeprav ostajata oba še naprej močna. Kljub temu da otroci sebe vrednotijo višje od staršev, se počutijo šibke. Za to dobo je značilna tudi spremenljivost odnosov znotraj družine. Adolescent se svojih staršev pogosto sramuje, "kot da bi bili gobavi v skupnosti zdravih ljudi" (Josselyn 1961, it.prevod, 1980, 53), in upa, da bo drugačen od njih, kot se sicer delno že čuti. V želji, da bi potrdil svojo samostojnost, čuti, da je nekaj vreden, obenem pa da nima nikakršne moči odločanja; ta je porazdeljena med očeta in mater, ki mu tako lahko postavljata omejitve, te pa se včasih lahko sprevržejo tudi v frustracije.

Iz faktorja 2 je razvidno, da je mati zelo aktivna, taki so tudi otroci, oče pa je dokaj pasiven. Ta podatek daje misliti, da so subjekti ocenjevali dejavnost, ki jo oče opravlja v družinskem okolju. Verjetno je oče v primerjavi z materjo in njimi samimi manj vključen v dnevna gospodinjstva opravila in mogoče otroci to dojemajo kot pasivnost, saj nimajo možnosti neposrednega vpogleda v očetovo dejavnost zunaj družinskega okolja.

Zgornje trditve potrjujejo razlike v porazdelitvah pridevnikov. Subjekti so, kot sami sodijo, za razliko od staršev izobraženi, družabni, zaupni in srečni. Obenem pa tudi neznan, neprijetni, mrzli, hudobni, zaničevani, zaletavi in zaspani. Nasprotno pa se starši odlikujejo kot osebe, ki so poznane in prijetne, gorke, dobrosrčne, spoštovane, razmišljujoče in podjetne, čeprav neizobražene, nedružabne, nezaupne in nesrečne. Za razliko od mlajših otrok, ki starše idealizirajo, predadolescenti nimajo usklajene predstave o odraslih, katerih človeške omejitve začenjajo slutiti. Vidijo jih kot prisrčne in zanesljive, kakršne še zmeraj potrebujejo, obenem pa jih zaničujejo in imajo za neizobražene, samotarske, razočarane in nesrečne, kar naj bi jim olajšalo diferenciacijo.

Subjekte z materjo družijo določena dinamika, lahkotnost, fizična moč, saj so, tako kot ona, aktivni in redni, tudi miroljubni, pa čeprav nezadovoljni. Očetje so videti statični, težki, nasilni, slabotni, neaktivni, neredni, a zadovoljni. To tudi potrjuje zgornje trditve. Za razliko od očeta, sta mati in otrok bolj zaposlena z vodenjem gospodinjstva.

Subjekti delijo z očetom inteligenco, hitrost in velikost. V primerjavi s tem so matere majhne, neumne in počasne. Če so sheme ženskih vlog negativne, je razumljivo, da je na videz bolj priljubljena identifikacija z nekaterimi strogo moškimi značilnostmi.

4.3.2. Slovenci in Italijani

Iz tabele so razvidne razlike, ki po mnenju otrok obstajajo med Slovenci in Italijani.

Faktor 1 kaže na močno nasprotje med tržaškimi Slovenci, ki so ocenjeni zelo pozitivno, in Slovenci iz Slovenije, ki jih otroci manj cenijo. Tudi ocena Italijanov je dokaj negativna.

Kar pa zadeva faktor 2, so po mnenju otrok tržaški Italijani zelo aktivni, medtem ko to nikakor ne drži za Italijane iz drugih delov države, Slovenci pa zavzemajo nevtralni položaj.

Faktor 3 kaže na še eno očitno nasprotje med tržaškimi Slovenci in Slovenci iz Slovenije. Slednji so na glasu kot nemočni, medtem ko so tržaški Slovenci občuteni kot najmočnejši. Močni so tudi Italijani zunaj Trsta, vendar manj kot lokalni Slovenci. Tudi Tržčanini italijanske narodnosti niso posebno močni.

Najpomembnejši podatek v tem primeru je polarizacija tržaški Slovenci: Slovenci iz Slovenije. Tržaški Slovenci se pojavljajo kot večvredni in močnejši, jugoslovanski Slovenci pa, nasprotno, ne veljajo veliko in niso močni. Pri tem ni upoštevana aktivnost.

Tržaški Italijani so prikazani kot zelo aktivni, vendar žanjejo Italijani nasploh manj ugodne ocene kot tržaški Slovenci, obenem pa višje kot Slovenci iz Slovenije.

Obstajajo raziskave, v katerih je zaznati težnjo mladostnikov, da v primerih narodnostnega samoovrednotenja svoji narodnostni skupini pripisujejo višji družbeni status, samim sebi pa pozitivne konotacije. To velja tudi za ameriške črnce pa tudi za Indijance in Azijce v Veliki Britaniji (Louden 1981). Vendar pa to lahko niha glede na družbeni status in na razpoložljivost sredstev etnične skupnosti, ki ji posameznik pripada. Za primer lahko omenimo latinskoameriške mladostnike v Teksasu (Grossman, Wirt, Davids, 1985).

Če se povrnemo k dodelitvam pridevnikov našega vzorca, potrjujejo polarizacije posameznih pridevnikov polarizacijo faktorjev.

Slovenci iz Slovenije se razlikujejo od drugih treh skupin po tem, da so zaspani, ne posebno odporni in ne pretirano cenjeni, vendar prijetni in srečni. Podobno kot za Italijane zunaj pokrajine, tudi zanje menijo, da so neizobraženi. S tržaškimi Slovenci imajo skupno dobrosrčnost, bistrost in zaletavost.

Zanimivo se je ustaviti ob razlikah med negativnimi in pozitivnimi pridevniki v zvezi s Slovenci v Jugoslaviji. Lahko bi postavili hipotezo, da se pozitivne lastnosti (prijetnost, družabnost, dobrosrčnost, bistrost in sreča) navezujejo na prijateljske medsebojne odnose (sorodniki, prijatelji), medtem ko navajajo druge, tj. negativne lastnosti, na bolj neprijetne medosebne odnose in na drugačen način življenja. Zelo težko bi bilo priti do sprejemljivih domnev o razlogih za razlikovanje med Slovenci na tej in na oni strani meje. Po vsej verjetnosti so dejavniki, ki to opredeljujejo, raznoliki in se, začevši od makroskopskih, nanašajo na drugačen politični, družbeni

in ekonomski status. Ob primerjavi skupin različnih statusov (gl. Palmonari, 1989, III.) je iz velikega števila raziskav razvidno, da prihaja do zelo kompleksnih načinov diferenciacije. Z gotovostjo lahko trdimo, da za učence slovenskih šol v Trstu Slovenci iz Slovenije ne pred stavlajo identifikacijskega modela.

Tržaške Slovence in njihove italijanske someščane povezuje samo obojestranska izobraženost, medtem ko drugi v primerjavi z njimi to niso. Posebnost tržaških Slovencev sta dinamičnost, plodnost in aktivnost, v nasprotju s pasivnostjo in sterilnostjo drugih. Poleg tega so tržaški Slovenci dinamični, medtem ko so Italijani iz drugih krajev Italije statični. Z Italijani iz drugih krajev Italije si delijo težo, toplino, zanesljivost, hitrost in postavnost, lastnosti, ki so za drugi dve skupini značilni le v majhni meri. V glavnem pa se Slovenci od Italijanov razlikujejo po tem, da so bolj dobrosrčni, bistrejši, a tudi bolj zaletavi.

Preseneča dejstvo, da Slovincem pripisujejo zaletavost, Italijanom pa premišljenost, kar pa ne najde potrditve med stereotipi, ki jim jih navadno pripisujejo. Iz rezultatov projektivnih testov je razvidno, da učenci slovenskih srednjih šol težijo k identifikaciji s tržaškimi Slovenci, ne glede na narodnost staršev. Iz tega je možno ugibati, da si otroci olajšajo proces vraščanja v družbo s tem, da prevzemajo značilnosti skupine, s katero se želijo identificirati, in obenem razširjajo nekatere sebi pripisane lastnosti tudi na druge pripadnike te skupnosti. To bi lahko bil tudi razlog, zakaj zaletavost v družinskem okolju pripisujejo zgolj sebi, ne pa staršem. Zdi se, kot da bi se istočasno odvijal proces diferenciacije s starši in identifikacije z družbeno skupino.

Dejansko iz številnih raziskav izhaja, da pripadniki določene skupine znotraj te iščejo elemente podobnosti s samimi sabo (gl. Arcuri, 1988, VII).

Nasploh so torej Italijani bolj hudobni in neumni, čeprav bolj premišljeni od Slovencev. Tržaški Italijani so manj nasilni in bolj redni od drugih skupin. V nasprotju s svojimi sonarodnjaki imajo italijanski Tržačani s Slovenci skupno poznanost in družabnost, a tudi nezadovoljnost. Kot drugi Italijani in tudi kot drugi Slovenci so odporni, podjetni, spoštovani, vendar neprijetni in nesrečni. Kaže, da se tudi z italijanskimi Tržačani mladostniki dobro razumejo in z njimi vzdržujejo prijateljske odnose. Tako kot sebe (ne pa tudi starše), imajo mladostniki tako slovenske kot italijanske Tržačane in tudi druge Italijane za nesrečne in neprijetne ljudi. Vsi Tržačani, tako slovenski kot italijanski, so zanje izobraženi, kot so izobraženi tudi sami, starši in drugi pa niso. Če upoštevamo, da rezultati projektivne ga testa postavljajo italijanske Tržačane takoj za slovenske, bi lahko tudi v tem primeru veljale zgornje ugotovitve.

Italijani zunaj pokrajine so tako kot Tržačani hudobni in neumni, v nasprotju z vsemi skupinami pa še neznan in manj prijateljski. Druge kombinacije in polarizacije so razvidne zgoraj. Italijani so manj cenjeni, manj prijateljski, morda zato, ker imajo otroci z njimi manj tesne stike, jih torej ne poznajo. Italijansko hudobijo in neumnost gre morebiti pripisati tako spletom zgodovinskih okoliščin, kot aktualnim družbenopolitičnim dogodkom (fašizem, kampanje proti dvojezičnosti itd.).

Kot vse kaže, lahko starost, spol, kraj bivanja in narodnost staršev odločilno vplivajo na razlike pri prisojanju pridevnikov. Splošno gledano, imajo o vseh skupinah dekleta bolj pozitivno predstavo kot fantje. Otroci iz slovenskih zakonov izražajo ugodnejšo oceno tako o Italijanah iz drugih krajev kot o Slovencih iz Jugoslavije. Otroci iz mešanih zakonov pripisujejo obema skupinama več negativnih lastnosti. O Slovencih iz Slovenije pa imajo otroci s Krasa slabše mnenje kot prebivalci mesta, ki

jih pa že tako ne cenijo posebej visoko. Vsi subjekti pripisujejo tržaškim Slovencem odlične lastnosti; znotraj te skupine pa otroci s Krasa s pohvalami nekoliko bolj skoparijo. Razlike po razredih ne kažejo posebnih teženj.

4.3.3. Dom

Način, kako otroci gledajo na svoj dom, odraža pomembne razlike glede na kraj bivanja.

V nasprotju z mladostniki iz mesta, je za mladostnike s Krasa dom bolj pozitiven, bolj dejaven in močnejši. To podoba doma potrjujejo tudi posamezni atributi. Na Krasu je dom premožnejši, bolj dinamičen, aktivnejši, hitrejši, bolj spoštovan, prijetnejši in tudi boljši kot v mestu, kjer morda življenje v stanovanjskih stolpnicaх prispeva k njegovemu razvrednotenju.

Na Krasu živi veliko ljudi v enostanovanjskih hišah z vrtom, kar je za Tržačane splošna podoba "kraškega doma". Podoba doma na Krasu se je od povojnega časa do danes spremenila tako objektivno, kot na ravni stereotipa. "Rad bi vam rekel: Rodil sem se na Krasu, v koči s slamnato streho, ki sta jo dim in dež počrnila," začneja Slataper svojo knjigo *Moj Kras* (1912). "Kraške vasice z zvonikom na sredi /.../, pohlevne hišice, s škrlami krite ...", poje pesnik Igo Gruden (*Na Krasu*).

Način, kako mladostniki gledajo na svoj dom, se razhaja po pridevnikih, ne pa po faktorjih, po razredih, ko postaja na poti iz prvega proti tretjemu razredu vse ubožnejši in vse manj nasilen. Zdi se, kot da bi s prihajajočo adolescenco odnos do doma odseval vso mladostnikovo razklanost med željo po ohranjanju vezi z družino in potrebo po ločitvi od nje.

Dekleta tudi do svojega doma gojijo bolj pozitiven odnos kot fantje, kar velja tudi za druge kategorije.

Za otroke iz mešanih zakonov je dom toplejši in zanesljivejši, čeprav bolj zaspan. Kot da bi dom/družina s starši različnih narodnosti v njih vzbujal občutek zaščitenosti. Nekaj podobnega prihaja do izraza tudi pri oceni očeta, ki je v mešanem zakonu gorkejši in postavnejši. Do enakega rezultata so prišli tudi v raziskavi, ki so jo izdelali v Kanadi (Aellen & Lambert, 1969). Za razliko od otrok iz homogenih zakonov, so bili tudi tam mladostniki iz mešanih zakonov mnenja, da se očetje bolj zanimajo za njihove težave in da so bolj pripravljeni sodelovati z njimi.

V zvezi z ameriškimi Judi A.L.Epstein (cit.) trdi, da se znotraj doma razvija intenzivnejša oblika občutka varnosti, ko okolica predstavlja negotovost in odtujenost, kar lahko razumemo kot poskus oblikovanja psihološkega nadomestila za negotovosti zunanjega sveta.

Slovenski domovi so v nasprotju s tem hladnejši in bolj nezaupljivi, a tudi bolj podjetni. Določen hlad in odtujenost pa predstavljata po drugi strani del stereotipa o Slovenceu, posebej če ga primerjamo z "latinsko toplino", ki naj bi v nekem namišljenem domačem okolju nudila več zaščite in varnosti.

4.3.4. Ozemlje

Italija, Slovenija, Trst in Kras (glej tab.) se po vseh treh faktorjih razhajajo.

Po faktorju 1 je Italija deležna pozitivne ocene, Trst je ocenjen negativno, prav tako Kras. Celostna ocena Slovenije ni pozitivna, a tudi negativna ne.

Po faktorju 2 je Kras negativen, Slovenija pa najaktivnejša, sledita ji Trst in Italija.

Faktor 3 kaže jasna nasprotja med Italijo in Krasom. Slednji je občuten kot nemočen, medtem ko je Italija najmočnejša. Trst je relativno močan, Slovenija pa relativno nemočna.

Iz vsega tega lahko sklepamo, da mladostniki Italijo istovetijo z italijansko državo in, širše gledano, z administrativno, politično, gospodarsko in kulturno močjo (na ravni pridevnikov je Italija najbogatejša in najbolj izobražena). To je tudi razlog, zakaj je obenem najmočnejša in deležna najvišje ocene.

Kras je najmanj aktiven, najšibkejši in najmanj cenjen. Kasneje bomo videli, kako se ta puščobna podoba Krasa izravnava, s tem da mu mladostniki pripišejo druge kvalitete.

Za splošno podobo Slovenije je značilna nemoč, obenem pa najvišja stopnja aktivnosti. V faktorju 1, tj. faktorju valutacije, se ji pripisuje nevtralna pozicija, ki ni ugodna, a tudi neugodna ne.

Trst je videti relativno močan in dokaj aktiven, obenem pa najnižje ocenjen.

Skupne lastnosti Italije in Trsta so izobraženost, lahkost, urnost in dobrosrčnost, medtem ko sta Kras in Slovenija neizobražena, težka, zamudna in hudobna.

Lahko sklepamo, da taka polarizacija odseva stereotipe, ki si jih je izoblikovala tržaška skupina Italijanov o Slovencih in Italijanih. V očeh italijanskih Tržčanov so namreč Slovenci "skupina brez zgodovine in kulture, ki jo sestavljajo revni in neizobraženi ljudje, ki slabo govorijo italijansko in ki pripada jo nižjemu družbenemu sloju" (Fonda, 1988, 71), tisti torej, ki jih Slataper imenuje "kmete" in o katerih še danes mislijo, da so slabši od Italijanov ali Avstrijcev (Forzi, 1988). Vendar pa "je stereotip Italijana videti dopolnjujoč: to je premožen, izobražen posameznik, ki se zaveda svoje zgodovine in pripada meščanskemu sloju..." (Fonda, ibidem). Vse kaže, da so otroci slovenskih srednjih šol prevzeli te sheme z negativnimi vrednostnimi konotacijami, na katere pa se ne navezujejo, ko govorijo neposredno o sebi. Kot smo videli, je namreč njihova podoba o tržaških Slovencih popolnoma drugačna. Očitno so pri opisovanju značilnosti območij, na katerih živijo Slovenci in Italijani, še zmeraj v veljavi eni in isti družbeni stereotipi. Če so še zmeraj aktualni, pomeni, da se jih družbeno-ekonomskie spremembe niso dotaknile. Mladostniki se jih poslužujejo, ko želijo posredno govoriti o osebah, saj verjetno z značilnostmi, ki jih pripisujejo kraju, označujejo tudi njegove prebivalce.

Samo Trst je nezdrav, neumen in nesrečen. Samo Kras pa je čisto brez podjetnosti.

Če poskusimo zbrati vse pridevnike, ki se nanašajo na Kras (čeprav to metodološko ni korektno, saj atributov ne smemo razumeti v absolutnem smislu, temveč v primerjavi z drugimi pojmi), dobimo skrajno stereotipne splošne podobe.

Kras je videti neizobražen, ubožen, neprijeten, samotarski, težak, mrzel, hudoben, nereden, nezaupljiv, pasiven, zaletav, nasilen, zamuden, zaspan, obenem pa tudi poznan, krepak, postaven, zdrav, bister, spoštovan in srečen. Poznanost Krasa verjetno izhaja iz dejstva, da ga mladostniki poznajo, ne pa (če izvzamemo kraške pojave) iz kakega njegovega posebnega slovesa. Druge značilnosti izražajo neko

geografsko danost, odročno in golo področje, "tisti košček sive zemlje, poln bodečega/grmičevja, prepoln kamenja" (Saba, Contovello; prosti prevod). Tako pojmo vanje Krasa pa je omiljeno s pozitivnimi konotacijami, ki označujejo življenje v teh krajih in ki opevajo lepoto in moč te planote. V literaturi ne manjka primerov: "Zakaj v tej lepi pokrajini kamniti/ je vse lepo in prav/ biti, živeti, boriti se/ in biti mlad in zdrav," če naj se izrazimo z besedami Srečka Kosoveca (Pesem s Krasa). Poleg podobe, ki povečuje njegovo lepoto, je Kras obenem napadalen, močan, spoštovan, kraj, kjer še danes, tako kot nekoč, "zdravi možje in starci so čvrsti/ žene, dekleta in starke - po vrsti/srčno te borne lehe gojijo..." (Gruden, cit.). Z reinterpretacijo negativnih značilnosti Krasa zadobijo te neko pozitivno specifičnost, in to ne samo za naše subjekte. Kot lahko sklepamo iz citiranih del, ki segajo v predvojno obdobje, gre za dolgotrajni proces pripisovanja atributov.

Če se povrnemo k Trstu, ki je najmanj zdrav, najbolj neumen in nesrečen, se lahko vprašamo, do kolikšne mere je ta ocena izraz nekega splošnega stališča o kvaliteti življenja v mestu v primerjavi z življenjem na deželi in v kolikšni meri je posledica strahu pred asimilacijo, ki je v mestu gotovo veliko bolj prisotna. V tem primeru postane mesto kraj, kjer je naše zdravje ogroženo, kjer se poneumljamo in postajamo nesrečni, na primer tudi zaradi izgube svoje narodnostne identitete. "Potem je Kras zasovražila (...). Tedaj se je odločila, da gre. V mestu se zgubiš med ljudmi, v mestu ni gmajne, ki bi govorila kakor vest," opisuje Boris Pahor glavno junakinjo svoje pripovedi, ki v času fašizma izgubi svojo narodnostno identiteto (Orient Ekspres, 1972, 89-95).

Trst in Slovenija sta za razliko od Krasa in Italije neznana in drobna, a mirna, zaupljiva, redna in premišljena. Ta mir, red, premišljenost in zaupanje, ki dajejo občutek zanesljivosti, spominjajo na nekatere stereotype habsburške Avstrije z njenimi danes že pozabljenimi majhnimi provincami, v katerih je nekoč vse dobro delovalo. Gre za nostalgijo, ki v Trstu še zmeraj buri duhove.

V primerjavi z drugimi je Italija postavna, poznana, neredna, zaletava, nezaupljiva, vitalna in med vsemi najpremožnejša in najgorkejša; drugi pa so ubožni in mrzli.

Edino Slovenija ni deležna spoštovanja.

Tudi v tem primeru starost, spol, kraj bivanja in narodnost staršev vplivajo na mladostnikovo oceno. Glede na razlike znotraj skupine je opaziti, da so geografske in vse druge obravnavane značilnosti deležne ugodnejše ocene pri dekletih kot pri fantih in pri otrocih iz slovenskih zakonov bolj kot pri otrocih iz mešanih zakonov. Razlike po razredih pri tem ne kažejo kakih posebnih smernic. Mladostniki, ki živijo na Krasu, zelo pozitivno ocenjujejo svoj dom, vendar pa v primerjavi z mladostniki iz mesta izražajo nekoliko manj pozitivno oceno o Trstu in Italiji, peyorativno pa se izražajo o Sloveniji.

4.4. Rezultati projektivnih testov

Rezultati projektivnih testov potrjujejo, da so tržaški Slovenci najbližji subjektom, torej predstavljajo tisto skupino, s katero se najbolj istovetijo. 99 subjektov je namreč pojem "tržaški Slovenc" vneslo v sredino kroga in tako zapolnilo prostor, ki je bil označen z JAZ. Skoraj enako število subjektov (100) je pojmu dodelilo mesto

blizu sredine. Identifikacija z drugimi skupinami je manjša. Vsekakor pa so med slednjimi najmočnejši tržaški Italijani, v nasprotju z drugima dvema skupinama, med katerima so Slovenci iz Slovenije pred Italijani iz drugih delov Italije.

Po spolu ali kraju bivanja razlike niso opazne. Kar pa zadeva narodnost staršev, postavljajo otroci slovenskih staršev Slovence iz Slovenije (ki jih vsi obravnavani subjekti navadno postavljajo v bolj obrobno pozicijo) bolj proti "jaz-sredini", kot je to značilno za otroke iz mešanih zakonov, ki pa po drugi strani postavljajo v bolj središčno pozicijo italijanske Tržačane, ki jih subjekti kot celota locirajo bližje sredini. Po razredih je pomemben izbor lokacij za tržaške Slovence, ki z leti počasi zadobivajo bolj središčno pozicijo. Kar pa zadeva Slovence iz Slovenije, je v drugem razredu opaziti drugačen razvoj.

Poskusila sem odkriti morebitno povezavo med lokacijo pojma "tržaški Slovenec" po spolu, razredu, kraju bivanja, jezikovnih navadah subjektov in po jezikovnem znanju, ravni izobrazbe, narodnosti staršev in tudi po pojmih SD. Pri tem nisem prišla do pomembnih rezultatov. To pomeni, da Italijani in Slovenci za tistega, ki je z nalepko "tržaški Slovenec" pokril krogec z napisom JAZ, niso nič "boljši" in nič "slabši" kot za tistega, ki tega ni storil. Pa tudi slovenščine zato ne uporablja nič pogosteje.

Iz rezultatov drugega testa izhaja, da sta proti "domu- sredini" pomaknjena tako Trst kot Kras, prvi bolj kot drugi. Bolj proti obrobju pa tiščita Slovenija in Italija, slednja bolj kot prva. Prebivalci mesta težijo k temu, da bi pojem "Trst" pomaknili bolj proti "domu-sredini", medtem ko prebivalci Krasa pomaknejo tja pojem "Kras".

Ob končni obdelavi rezultatov sem se vprašala, ali ostajajo razdalje, o katerih je bil govor, nespremenjene v celotnem obdobju adolescence. Na začetku šolskega leta 1989/90 sem zato predložila projektivni test tudi maturantom šol s slovenskim učnim jezikom (122 subjektov). Uporabila sem isto tehniko, rezultati pa so bili podobni rezultatom testov iz srednjih šol. Analiza variance po pojmovnih skupinah nakazuje, da ostajajo Slovenci iz Trsta za mladostnike tudi pri tej starosti tista skupina, s katero se najbolj identificirajo, in da sta Trst in Kras tista geografska pojma, do katerih čutijo najmočnejšo pripadnost.

5. Zaključki

Glede na to, da so prvine, ki sooblikujejo narodnostno identiteto, raznovrstne in številne, so osnovni objektivni dejavniki (raven resničnosti), ki določajo slovensko identiteto subjektov te raziskave, sledeči: -pripadnost družini, v kateri je vsaj eden od staršev, če že ne oba, Slovenec; -poznavanje slovenskega jezika, ne glede na njegovo čistost; -obiskovanje slovenskih šol.

Kar pa zadeva vpliv, ki ga morejo imeti različna področja socializacije na oblikovanje narodnostne identitete, primarna socializacija in socializacija na drugih področjih, kot kaže, ne sooblikujeta občutka pripadnosti slovenski skupnosti samo z uporabo slovenskega jezika. Tega čustva očitno ne posredujemo samo izrecno z neposrednim poučevanjem, temveč prej z implicitnimi vsebina mi in bolj subtilnimi izrazi individualnega in družbenega obnašanja, ki učinkujejo na čustveno raven.

Rezultati, ki zadevajo predstave subjektov o samih sebi, lastnih starših in odnosih, ki se spleta med njimi, ne odstopajo od podobe narave adolescenta, ki jo je mogoče

zaslediti v strokovni literaturi. Zato je mogoče zaključiti, da je narodnostna identiteta, ki jo sprejemajo subjekti sami, le eden od vidikov pojmovanja samega sebe.

Tajfel (1981, IV.) trdi, da iz družbeno-psihološkega procesa, ki oblikuje družbeno identiteto pripadnika neke skupnosti, izhaja močna potreba po diferenciaciji lastne skupnosti od drugih. Do tega prihaja predvsem v treh različnih družbenih situacijah: 1. ko se določena skupnost znajde na obrobju brez družbenega položaja; 2. ko skupnost, ki o sebi meni, da je "večvredna", zasluži nevarnost izgube svojega položaja; 3. ko se "manjvredna" skupnost začneja zavedati neupravičenosti take ocene.

Ko se pripadniki te zadnje vrste skupnosti zavedo, da je tako družbeno stanje mogoče spremeniti, se lahko izoblikujejo tri vrste razmer. Lahko pride do: - prilagajanja superiorni skupnosti, - inverzije vrednot "negativnih" konotacij, ki tako postanejo pozitivne značilnosti določene skupnosti; - oblikovanja nove podobe lastne skupnosti s prevrednotenjem določenih značilnosti, ki s tem pridobijo pozitivno vsebino tudi v očeh "večvredne" skupnosti.

Vse, kar velja za skupine, velja tudi za posameznike kot pripadnike določene skupine.

Če upoštevamo Tajfellovo konceptualno shemo in skušamo v njeni luči ponovno premisliti attribute, ki so jih naši mladostniki pripisali obravnavanim etničnim skupinam in geografskim pojmom, pridemo do sledečih hipotez:

- V načinu dojemanja slovenske skupnosti v Trstu je pri njenih pripadnikih najbolj izražena skrb, kako z inverzijo negativnih konotacij poudariti pozitivne značilnosti svoje skupnosti in jih postaviti za protitež "manjvrednim". Kot je mogoče sklepati tudi iz literarnih citatov, gre za proces, katerega korenine segajo globoko v zgodovino in ki ga je bolj čutili na Krasu kot v mestu;

- v novejšem času si pripadniki skupnosti sami pripisujejo določene "nove pozitivne" lastnosti. To je verjetno povezano s podobo tržaških Slovencev, ki se je izoblikovala v letih po vojni, ko so se začeli uveljavljati kot podjetniki, gospodarstveniki ter intelektualci itd. in so tako prevzeli vloge, ki vsebujejo pozitivno vrednost tudi v očeh večine. Tako se opredeljujejo tudi mestni otroci, ki so sodelovali v tej raziskavi.

Morda prav trud tržaških Slovencev, da bi si v odnosu do večinske skupnosti pridobili specifične pozitivne vrednote, povečuje razdaljo med Slovenci v Italiji in Slovenci v Sloveniji. Ti se od prvih razlikujejo predvsem po tem, da tega problema nimajo.

Tako gledanje je morda rezultat družbeno političnih procesov in razmer. Ne gre namreč spregledati dejstva, da je bila po drugi svetovni vojni slovenska narodnostna skupnost v Italiji formalno ločena od države slovenskega ljudstva. Zgodovinsko so se Slovenci poslej potrjevali znotraj meja Slovenije in jugoslovanske federacije, medtem ko se je slovenska narodnostna skupnost v Italiji kot manjšinska skupnost znašla v političnem in družbeno-ekonomskem kontekstu druge države, italijanske torej, znotraj katere se je morala soočiti s svojo številčno majhnostjo in s potrebo po obnovi svoje - v obdobju fašizma zrahljane - kulturne in gospodarske identitete. Od povojnega časa pa vse do danes je bila slovenska narodnostna skupnost subjekt svojega lastnega razvoja in je v tem dosegla določeno trdnost. Ker pa to ni mesto za zgodovinsko-politično analizo, za katero priporočam druge vire, naj tukaj povem le, da se danes zgodovinska definicija slovenske narodnostne skupnosti v Italiji razlikuje od definicije "matičnega naroda". Z zgodovinsko določenimi razlikami, torej z razlikami na ravni

stvarnosti, bi lahko v vzročno interpretacijskem modelu razumeli razdaljo, katero predadolescenti postavljajo med tržaške Slovence in Slovence iz Slovenije. Tak interpretacijski model pa kljub temu ne more pojasniti velikega števila negativnih atributov, o katerih je bil govor.

Možna pa je še dodatna hipoteza. Italijanska večinska skupnost morda ni sposobna v celoti sprejeti prevrednotenja "manjvrednih" značilnosti in ustvarjanja novih pozitivnih lastnosti slovenske skupnosti v Trstu. Znotraj slovenske skupnosti v Italiji pa je poleg inverzije vrednot in oblikovanja nove podobe prisotna tudi neke vrste "projektivna" dinamika. Pripadniki "in-group" tržaških Slovencev namreč zanikajo veliko negativnih konotacij, ki jih prebivalci mesta pripisujejo Slovincem nasploh, in jih "projicirajo" na Slovence v Sloveniji. Na ta način se tržaški Slovenci diferencirajo od slovenskega naroda in obenem oblikujejo tako družbeno identiteto, za katero je značilna izključno pozitivna "slovenskost". To identiteto bi lahko imenovali "identiteto zamejca", ki označuje pripadnost omejeni skupini Slovencev v Italiji. Svojim pripadnikom nudi pozitivno družbeno identifikacijo, obenem pa zaradi oddaljenosti od drugih skupin zatočišče in zaščito. Svet je razdeljen na "zamejce" in na "druge". In zamejci se od sveta "drugih", pa naj bodo ti italijanski državljani ali Jugoslovani, močno razlikujejo. Neizbežno pa občutek varnosti, ki ga nudi pripadnost "in-group", prinaša s seboj obenem tudi občutek izključenosti iz vsega, kar je zunaj skupine.

Ob zaključku bi rada opozorila, da poleg ponujene razlage obstajajo še druge interpretacije istega ali podobnih pojavov (v mejah psihologije npr. Fonda, 1987 in 1988; Miljani Kruljac, 1988), in poudarila, da pri obravnavi odnosov znotraj skupin in med njimi ta analiza 1. ne dopušča, da bi posvetili dovolj pozornosti posamezniku, ki v družbenem kontekstu razpolaga z določeno mero neodvisnosti (z drugimi besedami, na ravni posameznika ne moremo vseh spraviti v en koš), in 2. nudi interpretacijo nekega stanja, ki je proizvod dosedanje zgodovine, ne more pa jamčiti tega, kar bo v prihodnje proizvod družbene situacije v nenehnem spreminjanju. Na tem mestu se namreč zastavlja vprašanje, v kolikšni meri bi lahko sedanje spremembe v matični domovini spremenile to podobo.

LITERATURA

- ALLEN, C.; LAMBERT, W.E., Ethnic Identification and Personality Adjustments of Canadian Adolescents of Mixed English-French Parentage, *Canadian Journal of Behavioural Science*, 1 (2), 69-86, 1969.
- ARCURI, A., *Conoscenza sociale e processi psicologici*, Il Mulino, Bologna, 1988.
- DASHEFSKY, A., 1975, Theoretical Frameworks in the Study of Ethnic Identity, *Ethnicity*, 2, 10-18.
- DE VOS, G.; ROMANUCCI-ROSS, L., *Ethnic Identity. Cultural Continuities and Change*, Mayfield, Palo Alto, 1975.
- EPSTEIN, A.L., *Ethos and Identity. Three Studies in Ethnicity*, Laudon Aldine, Chicago, 1978, it. *L'identità etnica. Tre studi sull'etnicità*, Loescher, Torino, 1983.
- ERIKSON, E.H., *Childhood and Society*, W.W. Norton & Co. Inc., New York, 1963.
- ERIKSON, E.H., *Identity Youth and Crisis*, W.W. Norton & Co. Inc., New York, 1968.
- FONDA, P., Psihični procesi in narodnostna identifikacija, *Ednina, dvojina, večina*, ZIT, Trst, 1987, 68-111.
- FONDA, P., *L'immagine socio-culturale della città di Trieste in una lettura psicanalitica*, Presenza e contributo della cultura slovena a Trieste, Ed. IRRSAE Friuli Venezia-Giulia, Trst, 1988, 63-77.
- FONZI, A.; MENESINI, E., Conformismo e autonomia: la funzione del gruppo in adolescenza, *Rivista di psicologia analitica*, 37, 1988, 61-78.

- FORZI, M., Mladi Furlani in Tržačani o sebi in drugih, Ednina, dvojina, večina, ZTT, Trst, 1987, 131-141.
- FROM, E., *Escape from Freedom*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1941.
- GROSSMAN, B.; WIRT, R.; DAVIS, A., Self-Esteem, Ethnic Identity and Behavioral Adjustment among Anglo and Chicano Adolescents in West Texas, *Journal of Adolescence*, 8, 1985, 57-68.
- GRUDEN, I., *Primorske pesmi*, Zvezna tiskarna, Ljubljana, 1920
- IVAŠIČ, M., Vrednotenje jezika in narodnostne pripadnosti v šoli, SLORI, Trst, 1989.
- IVAŠIČ, M., *Neobjavljeno gradivo*, Arhiv SLORI-ja, Trst, 1989.
- JOSSelyn, I.M., *The Adolescent and his World*, Family Service Association of America, New York, 1961, it. *L'adolescente e il suo mondo*, Giunti Barbera, Firenze, 1980.
- KARDINER, A., *The Individual and his Society*, Columbia University, New York Press, 1939.
- KOSOVEL, S., *Zbrano delo*, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1946.
- LOUDEN, D., A Comparative Study of Self-Concepts among Minority and Majority Group Adolescents in English Multi-Racial Schools, *Ethnic and Racial Studies*, 4, 1981, 53-174.
- MILIANI-KRULJAC, N., Identità nazionale fra due lingue-culture, *Presenza e contributo della cultura slovena a Trieste*, Trst, IRRSAE Friuli Venezia-Giulia, 1988, 49-54.
- OSGOOD, C.E.; SUCCI, G.J.; TONNENBAUM, P.H., *The Measurement of Social Meaning*, University of Illinois Press, Urbana, 1957.
- PAHOR, B., *Orient Express*, Grmada v Pristanu, Državna založba Slovenije, Ljubljana, 1972, 80-107.
- PALMONARI, A., *Processi simbolici e dinamiche sociali*, Il Mulino, Bologna, 1989.
- PEĀJAK, V., *Simbolizam i značenje*, Psihološke razprave, Zbornik kongresa psihologov 4, Bled, 1971, 39-48.
- SABA, U., 1935-1945, *Il Canzoniere*, Torino, Einaudi, 1961.
- SEDMAK, D.; SUSI, E., *Tiha asimilacija - psihološki vidiki nacionalnega odtujevanja*, ZTT, Trst, 1983.
- SLATAPER, S., *Il mio Carso*, 1912, Mondadori, Milano, 1958, slov. *Moj Kras*, ZTT, Trst, 1988.
- TABOURET-KELLER, A., L'importanza dei fattori sociali nella realizzazione del bilinguismo e il problema dell'identità: studio comparativo, *Atti del convegno internazionale "L'apprendimento precoce della seconda lingua"*, Ed. Provincia Autonoma di Bolzano, Bolzano, 1982, 71-88.
- TAJFEL, H., *Human Groups and Social Categories. Studies in Social Psychology*, Cambridge University Press, Cambridge, 1981, it. *Gruppi umani e categorie sociali*, Il Mulino, Bologna, 1985.